THE LIMITS OF «ACCULTURATION» IN TRANSLATING THE BIBLICAL TEXT. THE HELLENISTIC INFLUENCE ON THE LXX PROVERBS 19, 15 AND 26, 22

Constantin Răchită

Research Assist., PhD, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: The translation of the Bible into Greek was one of the most important intercultural exchanges in the history of humanity. A good knowledge of biblical texts supposes understanding of the multiple consequences implied by this cultural exchange, which manifested itself initially in to the ancient translations and, subsequently, in the transmission and reception of the text within various traditions. During the last years, the researches in the field of biblical translations aimed at an individual analysis of the Septuagint, with a special emphasis on the translation techniques used by bilingual ancient translators in different periods and in different geographical areas. Following this perspective, a special case among biblical books is the translation of Proverbs. If regarding the liberties took in the rendering of the text source by the translator there is a consensus among scholars, we cannot say the same thing in reference to the motives which determined him to modify, sometimes substantially, the target text. The present paper tries to analyze the translation methods used in the rendering of two verses (Proverbs 19, 15 and 26, 22), generally accepted as containing Hellenistic features, and aims at explaining, by comparison with their source texts, why deviations occur in the translation process.

Keywords: Biblical translations, LXX Proverbs, Hellenization, contextuality, lexicology, semantics.

Cartea *Proverbe* (ebr. *Mishle*; gr. Παροιμίαι) constituie, indiscutabil, una dintre cele mai interesante scrieri biblice, dacă ne raportăm fie și numai la modul în care folclorul cult al unui popor este receptat într-o cultură diferită prin intermediul traducerii. Cartea scrisă în limba ebraică reunește mici colecții de ziceri și proverbe populare din epoci diferite, atribuite, pentru prestigiu, regelui Solomon[1]. Cercetătorii care s-au ocupat

[1]*Katharine J. Dell, „Proverbs", în Michael D. Coogan et alii 2010: 895.*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

de textele originale vorbesc de necesitatea de a diferenția între o primă perioadă, în care o serie de proverbe şi pilde populare au circulat mult timp pe cale orală în întreaga lume orientală, şi o perioadă ulterioară, a culegerii, prelucrării şi fixării lor în scris[2]. A doua fază nu este unitară; ea constituie un proces îndelungat de prelucrare a unor ziceri populare scurte în versuri din ce în ce mai complexe, care au la bază un gen specific culturii semitice, denumit *māshāl*,intermediar între literatura orală şi cea cultă, ce va fi folosit în literatura sapiențială a Vechiului Testament[3]. Organizarea proverbelor în versuri elaborate, cu legături interne care se stabilesc atât la nivelul versetelor, cât şi la cel al colecțiilor reunite, face astăzi obiectul a două ipoteze complementare: teoria acumulărilor tematice (*clusters*) a lui Heim[4] şi cea a şabloanelor (*templates*), propusă de Snell[5]. Prima ipoteză susține că proverbele au fost fixate în scris pe criterii tematice: un stih sau chiar un emistih care propune o anumită tematică este consolidat în versurile următoare prin cumul de motive secundare. Esențială în acest proces este repetiția unor termeni cheie, care fac legătura dintre proverbe cu subiecte diferite, dar care într-un final sunt relevante pentru un sens unic, global[6]. Acest lucru face ca lectura *Proverbelor* să pară cel puțin ciudată pentru un cititor modern, deoarece unele asocieri purtătoare de sens din gândirea anticilor îşi găsesc cu greu corespondent astăzi. A doua ipoteză, cea a şabloanelor, porneşte de la evidența că numeroase versuri, sintagme sau cuvinte sunt reluate pe parcursul cărții *Proverbe* într-o formă identică sau asemănătoare. De aici se naşte ideea că proverbele nu au un sens fix, specializat, ci constituie nuclee semantice care puteau fi folosite în situații practice dintre cele mai variate; integrarea proverbului într-un context nou conduce fie la schimbarea radicală a sensului acestuia, fie doar la îmbogățirea sensului său de bază. Deşi nu explică în totalitate poietica *Proverbelor*, cele două teorii pun în evidență specificul cărții în limba ebraică, unde genul şi metodele de compoziție țin de o literatură şi o cultură *sui generis*.

Traducerea în limba greacă a cărții, inclusă în Septuaginta (LXX), se caracterizează printr-o libertate atât de mare față de textul sursă (TM), încât numai la nivel

[2] *Idem, 2006: 53.*
[3] *Pentru detalii privind genul respectiv şi modul în care a fost folosit în Proverbe se poate consulta William McKane, 1970: 1-3.*
[4] *Knut M. Heim, 2001.*
[5] *Daniel C. Snell, 1993.*
[6] *O bună descriere a procesului acumulărilor tematice se regăseşte la Michael Fox: The process that best explains the groupings is associative thinking. This also accounts for most of the phenomena sometimes thought to indicate editorial designs: alliteration, wordplay, catchwords, and repetitions of words, roots, and phrases. (Michael V. Fox, 2009: 480).*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureş, ISBN: 978-606-8624-03-7
BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

cantitativ se pot înregistra 144 de versuri adăugate și alte 44 de versuri omise[7]. De asemenea, în traducere proverbele suportă o serie de modificări care pornesc de la rearanjarea ordinii lor în cadrul colecțiilor și ajung până la prelucrări lexicale și stilistice, ce dovedesc intenția traducătorului de a oferi în greacă o operă literară independentă de textul original. În privința circumstanțelor în care a fost realizată traducerea grecească domnește incertitudinea, deși nu lipsesc ipoteze contradictorii bine argumentate. Nu există o datare precisă a traducerii, dar se admite, în general, un interval cuprins între începutul și mijlocul secolului al II-lea î.Hr., pe baza faptului că spiritul cărții reflectă un climat cultural asemănător cu cel al altor cărți biblice traduse în această perioadă[8]. Locul traducerii este disputat; majoritatea cercetătorilor tind să localizeze traducerea în Alexandria (Egipt)[9], dar există și cercetători care consideră că ea a fost efectuată în Palestina[10]. Controversată este și problema autorului traducerii, pe care unii îl consideră un israelit bilingv din diaspora Alexandriei[11], iar alții vorbesc despre un israelit conservator[12] sau chiar de un grup de traducători elenofoni[13] din Palestina. Comun acceptată în cercetarea actuală este opinia că traducătorul cărții *Proverbe* este un foarte bun cunoscător al limbilor ebraică și greacă, dovedind o erudiție vastă, care îi permite să adapteze textul sursă într-o manieră specifică literaturii elenistice.

Creativitatea traducătorului în a prelucra literar și stilistic textul traducerii a readus în discuție în ultimii ani problematica influenței elenismului, în special a filosofiei platonice și stoice, asupra conținutului cărții. Dacă la nivel lexical împrumuturile din limbajul filosofic sunt evidente, nu la fel de simplu este răspunsul la întrebarea dacă aceste elemente influențează în vreun fel înțelegerea și traducerea textului ebraic. Cu alte cuvinte, este greu de stabilit dacă diferențele dintre textul Septuagintei (LXX) și cel al Textului Masoretic (TM) se datorează interpretării filosofice (sau elenistice, în general) aplicate

[7] *Cristian Bădiliță et alii,2006: 393.*
[8] *Emanuel Tov propune ca dată probabilă secolul menționat (Emanuel Tov, 1999: 431). D'Hamonville este ceva mai precis atunci când propune o dată cuprinsă în timpul domniei regelui Ptolemeu al VI-lea Philometor (181-145 î.Hr.), judecând pe baza lexicului politico-administrativ ce îl apropie pe traducător de cercurile curții regale (David-Marc d'Hamonville, 2000: 25). Massimo Gargiulo propune o dată ceva mai târzie, spre sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului I î.Hr., pe baza afinităților textuale ale traducătorului cu epigramele lui Meleagros din Gadara (Massimo Gargiulo, 2001: 23).*
[9] *Gillis Gerleman, 1956: 144; David-Marc d'Hamonville, 2000: 134.*
[10] *Michael B. Dick, "The Ethics of the Old Greek Book of Proverbs", în David T. Runia 1990: 20; Johann Cook, 1993: 39.*
[11] *David-Marc d'Hamonville susține că autorul traducerii ar fi chiar filosoful Aristobul, care i-ar fi dedicat traducerea regelui (2000: 137).*
[12] *Johann Cook, 1997: 327; 330 ș.a. Autorul aduce și în alte lucrări argumente care admit păstrarea în traducerea grecească a unei linii teologice conservatoare, specifice exegezei iudiasmului.*
[13] *Michael B. Dick, 1990: 20.*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

unui text religios sau dacă ele sunt doar rezultatul înțelegerii contextuale a textului sursă și al eforturilor de echivalare a conținutului religios pentru un receptor străin de limba ebraică. Răspunsurile definitive sunt din principiu excluse, dacă avem în vedere câteva considerente: cele două texte sunt poetice și implică așadar un anumit grad de prelucrare a sursei; nu există încă o istorie a transmiterii textului *Proverbelor*, care să înregistreze multitudinea de variante a manuscriselor[14]; și, în sfârșit, nu cunoștem scopul traducerii, ca să putem identifica motivațiile traducătorului în efectuarea opțiunilor de traducere.

Studii, mai vechi sau mai noi, confirmă și infirmă în același timp elenizarea traducerii la nivel de conținut. Gillis Gerleman remarcă influența filosofiei stoice asupra traducerii[15]. Martin Hengel susține că *Proverbe* 8, 22-31 este influențat de dialogul *Timaios* al lui Platon[16]. Karl-Gustav Sandelin analizează *Proverbe* 9, 1-6 și concluzionează că traducerea versetelor respective puteau fi înțelese doar de un receptor avizat în privința misteriilor elenistice[17]. Roland Giese dovedește că adaosurile textului LXX față de TM de la *Proverbe* 6, 8 reflectă o concepție pur elenistică privind munca și bogăția[18]. Massimo Gargiulo vorbește despre adaptarea proverbelor din tradiția iudaică la gândirea și epoca elenismului[19]. Nu lipsesc, însă, nici studiile care admit influența lingvistică sau retorică a elenismului asupra traducerii cărții, dar neagă faptul că această influență s-ar manifesta și la nivel de conținut religios. În câteva studii dedicate subiectului, inclusiv într-o lucrare aplicată ce se ocupă de tehnica de traducere a *LXX-Proverbe*, Johann Cook demonstrează că traducătorul nu se folosește în traducere de filosofia elenistică, ci mai degrabă de exegeza prezentă în iudaismul epocii[20]. La aceleași concluzii, care admit în traducere influența unor interpretări venite dinspre exegeza practicată în iudaismul diasporei, ajung și Michael Dick[21] sau Ronald Giese[22].

---

[14] *S-a emis, de pildă, ipoteza că traducerea LXX ar fi fost realizată de pe un text ebraic diferit de cel al TM de astăzi și că traducerea păstrează urmele unor emendări ulterioare ale textului tradus. Există cazuri în care expresiile și lexemele ebraice sunt traduse de două ori în același loc, dar proveniența acestor dublete nu a fost încă cercetată sistematic și nu s-a oferit încă o explicație pentru prezența lor în text (v. Emanuel Tov, 1999: 419-431).*
[15] *Gillis Gerleman, 1956: 53.*
[16] *Martin Hengel, 1974: 153-157.*
[17] *Karl-Gustav Sandelin, 1986: 76.*
[18] *Roland L. Giese, 1992: 404-411.*
[19] *Massimo Gargiulo, 2001: 9-23.*
[20] *Johann Cook, 1987: 35-41; Claude E. Cox (ed.), 1991: 341-353; Johann Cook, 1993: 25-39; Johann Cook, 1997.*
[21] *Michael B. Dick, Op. cit., în David T. Runia 1990: 20, n. 10.*
[22] *Ronald L. Giese 1992: 409-425.*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

Într-un studiu remarcabil, dedicat prezenței elenismelor în traducerea cărții *Proverbe*, Johann Cook spune că în analiza diferențelor dintre textul sursă și cel țintă, pe lângă criteriul analizei lexicale, care urmărește influențele lingvistice ale traducătorului, venite din partea filosofiei sau a literaturii clasice de limbă greacă, trebuie luat în considerare și principiul contextualității, care constă în analiza modului în care sunt integrați termenii împrumutați în contextul biblic al traducerii[23]. Numai după ce se stabilește motivul pentru care traducătorul a optat pentru termenii respectivi (și nu pentru alții) în traducerea textului ebraic se pot emite concluzii cu privire la influența elenistică asupra traducerii textului biblic. Cook susține că numeroase împrumuturi lexicale, menționate de către cercetători precum Gerleman și d'Hamonville ca fiind consecințe ale influenței exercitate de filosofia stoică/platonică asupra traducerii, se explică mai curând prin exegeza prezentă în iudaism într-o perioadă anterioară iudiasmului rabinic sau prin înțelegerea contextuală a pasajelor din textul biblic original. Prin urmare, influența elenistică asupra traducătorului s-ar rezuma la elemente formale, ce nu modifică deloc conținutul textului original. Printre citatele aduse în discuție de Cook[24] se regăsește și cel de la *Proverbe* 19, 15 (δειλία κατέχει ἀνδρογύναιον, ψυχὴ δὲ ἀργοῦ πεινάσει[25]), unde termenul ἀνδρογύναιον, diminutivul lui ἀνδρόγυνος, a fost considerat, de regulă, o influență directă a dialogului *Banchetul* (189e) al lui Platon[26]. Nu numai că prima parte a versetului din LXX nu traduce deloc textul ebraic („Lenevia duce la somn adânc [...]"[27]), dar și termenii folosiți de traducător sunt neobișnuiți pentru lexicul LXX: ἀνδρόγυνος („androgin", „bărbat-femeie", „hermafrodit") este folosit doar de două ori în *Proverbe* (18, 8 și 19, 15), δειλία („lașitate", „sfială") este hapax pentru cartea *Proverbelor*, iar verbul κατέχειν („a ține în frâu", „a stăpâni", „a reține") este substituit în cuprinsul aceleiași traduceri de verbe cu sensuri diferite, precum βάλλειν (Prov. 1, 14) sau καταβάλλειν (Prov. 7, 26). Plecând de la premisa că textul ebraic după care a fost efectuată traducerea LXX este același cu TM păstrat astăzi, Johann Cook analizează comparativ traducerea grecească și ajunge la o serie de concluzii care vizează influența elenismului asupra

[23] *Johann Cook, „Semantic Considerations and the Provenance of Translated Units", în Melvin K. H. Peters (ed.), 2008: 67.*
[24] *Ibidem, în Melvin K. H. Peters (ed.), 2008: 80-82.*
[25] *Proverbe(LXX) 19, 15: „Lașitatea îl stăpânește pe androgin, iar sufletul nelucrătorului va flămânzi".*
[26] *Platon, Symposium 189d-189e: „Căci la început existau trei genuri de oameni, nu două ca acum: bărbat (ἄρρεν) şi femeie (θῆλυ); exista şi un al treilea gen, având câte ceva comun cu fiecare din celelalte două. Astăzi, doar numele a mai rămas; fiinţa însăşi a dispărut. Acesta se numea pe-atunci bărbat-femeie (ἀνδρόγυνον), căci şi înfăţişarea lui conţinea, ca şi numele, câte o parte din masculinitate (ἄρρενος) şi din feminitate (θήλεος). Acum numele lui nu-i altceva decât o poreclă aruncată cuiva pentru a-l jigni" (tr.n.).*
[27] *Proverbe(TM) 19, 15a:* עֲצֵלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7
BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

traducătorului. Din punct de vedere lingvistic și contextual, termenul ἀνδρογύναιον nu este folosit în traducerea pasajului biblic cu sensurile pe care i le acordă Platon în *Banchetul*, deoarece nici termenii care desemnează bărbatul și femeia la Platon nu sunt preluați ca atare de traducător, nici contextul mitologic al dialogului nu este reconstituit în *LXX-Proverbe*. Prin urmare, nu se poate vorbi despre influența lui Platon asupra traducătorului, pentru că sensul dat termenului în traducere nu este același cu cel al dialogului. Deși Johann Cook ne oferă câteva indicii privind scopul traducătorului, rămân în urma analizei sale o serie de întrebări fără răspuns privind relația traducătorului cu filosofia lui Platon și, în general, cu mediul elenistic, care trebuie cercetată într-un context ceva mai larg.

Într-adevăr, traducătorul *Proverbelor* nu folosește termenul ἀνδρογύναιον cu sensul atribuit lui în *Banchetul*, ci cu unul moral, derivat din interpretarea mitului în filosofia lui Platon, indiferent dacă vorbim despre o raportare directă la operele acestuia sau la formele pe care le îmbracă ideile platonice în iudaismul elenistic.

Analiza traducerii de la *Proverbe* 19, 15 ar trebui să pornească de la interdependența creată în traducerea grecească între trei versete, unite tematic în contextele lor de relația dintre suflet (ψυχὴ) și cuvânt/rațiune (λόγος):

LXX-Prov. 18, 8: „Pe cei leneși (ὀκνηροὺς) îi doboară frica (φόβος), iar sufletele *androginilor* (ἀνδρογύνων) vor flămânzi”.

LXX-Prov. 19, 15: „Lașitatea (δειλία) îl stăpânește pe *androgin* (ἀνδρογύναιον), iar sufletul nelucrătorului (ἀεργοῦ) va flămânzi”.

LXX-Prov. 26, 22: „Cuvintele *cercopilor* (κερκώπων) sunt vlăguite (μαλακοί), dar ele lovesc în cămara măruntaielor”.

Primele două versete nu sunt o traducere propriu-zisă, ci o prelucrare a *Proverbe* 19, 15 din TM: „Lenevia duce la somn adânc; o persoană inactivă va flămânzi”, iar ultimul verset modifică textul ebraic corespondent: „Cuvintele clevetitorului sunt precum delicatesele; ele coboară în cămările pântecelui”. Este evident că traducătorul dorește să stabilească o relație de sinonimie între termenii „leneș” (ὀκνηρός), „androgin” (ἀνδρόγυνος), „nelucrător” (ἀεργοῦ) și „cercop” (κέρκωψ), cărora li se atribuie o serie de vicii („frica”- φόβος, „lașitatea” - δειλία, „moliciunea” - μαλακία), situate pe același plan negativ în raport cu sufletul. Pentru a înțelege de ce termenul ἀνδρόγυνος nu este folosit întâmplător în traducerea ebraicului תַּרְדֵּמָה („somn adânc”) și de ce modificările traducerii sunt influențate de filosofia platonică este necesară o explicație suplimentară a modului în

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7
BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

care este conceput sufletul în *Proverbe* și la Platon. În contextele date sufletul (*nepesh*) se referă la acel complex de afecte și gânduri care constituie personalitatea unui individ în iudaism; foamea de care suferă sufletul, a se citi apetența, indică orice nevoie fizică și spirituală nesatisfăcută. Dacă citim versetul de la *Proverbe* 10, 3 din TM, „Domnul nu va lăsa sufletele celor drepți să flămânzească, dar se opune poftei celui imoral", observăm că aici un sinonim al lui *nepesh* este termenul *hayyat* („apetit", „dorință", „poftă"[28]), de unde se poate înțelege că hrana spirituală a drepților este asigurată de credința care înglobează orice virtute, în timp ce dorințele celor imorali rămân neîmplinite și, prin urmare, sufletele lor flămânzesc. Această explicație facilitează înțelegerea comparației din textul sursă de la *Proverbe* 26, 22 dintre „cuvinte" și „delicatese". Ceea ce textul ebraic numește „cămările pântecelui" este, potrivit cercetătorilor, receptarea unei imagini de sorginte egipteană, care indica prin termenul *beten* („pântece") locul în care sunt păstrate gândurile înainte de a fi exprimate[29]. Textele biblice vorbesc frecvent despre acest sediu al dorințelor fizice, psihice și intelectuale, situat în zona organelor interne, tradus în greacă de regulă prin termenul ἡ κοιλία. Cu siguranță, de la fixarea proverbelor în scris și până la efectuarea traducerii astfel de idei au avut o evoluție separată în interiorul diferitelor școli de gândire ale iudaismului. A le traduce în greacă nu a constituit o sarcină imposibilă, deoarece câteva idei cu care se putea face analogie pot fi identificate și în concepția lui Platon despre suflet. Pentru că nu interesează aici toate ideile despre suflet enunțate în operele filosofului grec, vom aminti aici doar pe cele care l-ar fi putut influența pe traducătorul LXX în opțiunile de traducere.

Mitul androginului constituie o explicație antică privid originile dorinței sexuale (ἐπιθυμία), care, pentru Platon, este localizată fizic în trupul uman, alături de apetitul pentru mâncare și băutură[30], în zona organelor interne, între diafragmă și ombilic. Această zonă responsabilă cu dorințele (ἐπιθυμητικόν) ține de o structură tripartită a sufletului uman[31], fiind diferită de sufletul volitiv situat în piept și de cel rațional din cutia craniană.

---

[28] *DBD s.v.* הַוָּה.

[29] *Michael Fox ne informează că într-una din scrierile egiptene păstrate, recunoscută ca sursă evidentă pentru cartea Proverbelor, intitulată Învățătura lui Amenemope, regăsim ideea de pântece ca sediu al cuvintelor, în formulări de tipul: Make (my words) rest in the casket of your belly sau Better is the man whose speech remains in his belly than him who speaks it to cause harm. Pentru egipteni, metafora „cufărul pântecelui" sau „cutia pântecelui" derivă de la o activitate practică. Ei își depozitau papirii în niște cufere speciale, care, prin analogie, devin spațiu de stocare al cuvintelor. Inima, care pentru egipteni este intelectul, va trebui să decidă care dintre cuvinte pot să iasă din cutia pântecelui și care nu (V. Michael V. Fox, 2009: 640).*

[30] *Platon, Leges VI, 782d-783a.*

[31] *Platon, Timaios 69d-72a.*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

Fiecare parte se cere exersată și trebuie să evite inactivitatea (ἀργία[32] sau ἀεργία): „Am observat adeseori că sunt trei feluri de suflet în noi, şi fiecare se află în mişcare. Să spunem deci, în cât mai puţine cuvinte, că oricare din cele trei feluri de suflet, dacă trăieşte în trîndăvie şi îşi încetează mişcarea proprie lui, va deveni foarte slab; pe când dacă se exersează, va deveni foarte puternic"[33]. Pentru că este cea mai depărtată de rațiune și pentru că scapă controlului acesteia[34], partea concupiscentă a sufletului este irațională și, în manifestările ei excesive, este responsabilă pentru apariția tuturor celorlalte vicii, printre care sunt menționate nedreptatea, nesăbuința, laşitatea (δειλία) și neștiința[35]. Lupta continuă între poftele fizice și rațiune este fundamentală în concepția lui Platon despre etică, oamenii devenind virtuoși numai în măsura în care reușesc să-și controleze dorințele cu ajutorul rațiunii. Această parte imună la rațiune este cea mai vulnerabilă la viziuni și năluciri diurne sau nocturne. În această parte, spune Platon, a fost situat ficatul, parte a sufletului concupiscent, responsabilă cu plăcerea și amărăciunea, dar și receptor al viselor și profețiilor, constituind un dar al zeilor care face să contrabalanseze raportul dintre dorințele vulgare-iraționale și cele nobile-raționale[36]. Dintre cele trei dorințe principale, apetitul sexual (ἔρως) este, potrivit lui Platon, cel mai puternic și mai dificil de stăpânit în forma sa excesivă. El este numit tiranic în raport cu rațiunea[37]. Oamenii dominați de poftele sexuale devin slabi și, în lipsa controlului, sunt expuși unor dorințe din ce în ce mai excesive.

Revenind la contextul biblic, putem presupune că termenul ἀνδρόγυνος este folosit în traducere ca un simbol pentru a exprima concepția filosofiei grecești despre o persoană decăzută complet din punct de vedere moral, dominată de iraționalitate. Faptul că termenul traduce ebraicul *tardemah* („somn adânc") poate fi explicat prin ideea lui Platon potrivit căreia în timpul somnului, atunci când nu este controlată de rațiune, partea apetentă a sufletului dezvoltă manifestări excesive[38]. Cuvântul ebraic apare rar în LXX (Gn. 2, 21; 15, 22; 1Rg. 26, 12; Is. 29, 10; Iov 4, 13), fiind tradus prin ἔκστασις („ecstaz", „transă", „excitare") sau prin θάμβος („încremenire", „surprindere", „uimire"). În aceeași expresie,

[32] *Termenul apare și în mitul androginului (Symposium, 191b).*
[33] *Platon, Timaios 89e (trad. de Cătătlin Partenie în Platon, 1993).*
[34] *Dorințele iraționale se află într-un conflict permanent cu cele provocate de partea rațională a sufletului. Această înfruntare provoacă în suflet existența a ceea ce îndeamnă (κελεῦον), respectiv a ceea ce înfrânează (κολούων) fiecare dorință în parte.*
[35] *Platon, Respublica IV, 444b.*
[36] *Platon, Respublica IX, 572a -573a.*
[37] *Platon, Respublica IX, 573b.*
[38] *Platon, Respublica IX, 571c-572a.*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

precum cea din *Proverbe* 19, 15 (תַּרְדֵּמָה), apare doar la Geneză 2, 21, în momentul creației femeii. În opinia mea, traducătorul implică aici mitologia morală din *Timaios,* unde bărbații lași (δειλοὶ), a se citi indolenți în înfrânarea sufletului apetent, vor deveni la o a doua întrupare a sufletului femei: „Cei care s-au născut bărbaţi, dar care au fost laşi şi şi-au trăit rău viaţa, se vor naşte apoi, potrivit mitului verosimil, femei. De aceea, zeii au creat atunci dorinţa de împreunare, punând în bărbaţi o anumită substanţă şi în femei o alta”[39]. Nu există suficiente dovezi pentru a descoperi motivele pentru care traducătorul decide să modifice textul sursă în LXX, însă câteva indicii interpretabile există în contextul extins în care se produc astfel de modificări. Cercetătorii încadrează textul din *LXX-Proverbe* 19, 15 într-o unitate tematică, curpinsă între versetele 13-16[40]. Dacă analizăm același context în TM observăm că versetele 13-14 vorbesc despre un cadru domestic, în timp ce versetele 15-16 formează o unitate separată, ce vizează imperativul respectării poruncilor divine[41]. Prin substituirile și adaosurile efectuate, traducătorul LXX construiește un alt context tematic, reunind cele două unități de sens din original:

„*Ruşine* (αἰσχύνη) pentru tată – fiul smintit,/
curate nu-s prinoasele din plata desfrânatei (ἀπὸ μισθώματος ἑταίρας).
Părinții împart *copiilor* casa și averea,/
dar Dumnezeu *potrivește femeia cu bărbatul* (γυνὴ ἀνδρί).
Lașitateaîl stăpânește pe bărbatul-femeie (ἀνδρογύναιον),/
iar sufletul (ψυχὴ) nelucrătorului va flâmânzi.
Cine păzește porunca *își veghează* (τηρεῖ) sufletul,/
dar cine-și *disprețuiește* (καταφρονῶν) căile va pieri”.

Cuvintele în italice sunt adaosuri sau substituiri din partea traducătorului LXX. Unele dintre ele nu sunt altceva decât adaosuri explicative sau stilizări ale traducătorului, însă modificările de conținut orientează interpretarea contextului biblic spre înfrânarea dorințelor sexuale din filosofia morală a lui Platon. Este de ajuns să spunem că termenul „rușine”, ce substituie un cuvânt ebraic care înseamnă „dezastru”, „nenorocire”, implică

[39] *Platon, Timaios 90e-91a (tr.cit.). Mitul despre care amintește textul citat este relatat în Timaios 42a-42c.*
[40] *Roland E. Murphy; O. Carm, 1981: 72.*
[41] *Proverbe (TM) 19, 13-16: „Un copil smintit – nenorocire pentru un tată,/ și cearta unei femei – picătură de ploaie neîntreruptă. / Casa și averea sunt moștenite de la părinți, / dar o femeie chibzuită este de la Domnul. // Lenevia duce la somn adânc; / un suflet inactiv va flămânzi. / Cei ce păzesc porunca vor trăi; / cei ce sunt nepăsători față de căile lor vor pieri”.*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7
BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

deja un factor moral, consolidat de modificarea totală a versetului 13b. Acesta nu mai traduce textul sursă, ci este o prelucrare a textului de la Deuteronom 23, 18-19, unde legea deuteronomistă interzice prostituția sacră (πόρνη) și inițierea în misterii (τελισκόμενος). Dar, dacă expresia μίσθωμα πόρνης de la Deuteronom vorbește despre prostituția sacră practicată în templele altor neamuri, în noul context μίσθωμα ἑταίρας condamnă desfrânarea ca mod de viață al fiului lipsit de rațiune, care nu își stăpânește concupiscența. Este greu de spus dacă traducătorul critică în vreun fel moravurile elenistice ale epocii sau dacă are în vedere doar înțelegerea filosofică a moralei sexuale. Știm că în lumea elenistică *paideia* implica pederastia într-o formă instituționalizată[42], mai degrabă în sensul de afecțiune spirituală, și mai puțin în cel de apropiere fizică, dar pentru evrei aceasta era, alături de nuditate, una dintre caracteristicile elenismului pe care o respingeau și o condamnau[43].

Versetul de la *Proverbe* 26, 22 din LXX nu pare să aibă mai multe de spus în privința intențiilor clare ale traducătorului, dar cu certitudine diferențele față de TM nu puteau fi înțelese de un auditoriu neavizat în privința culturii elenistice. Într-un context ce ține de tematica generală a păcatelor limbii, unde sunt condamnate disputele verbale, calomnia și perfidia, textul grecesc pare să orienteze sensul originalului către o interpretare similară cu cea a textului de la *Proverbe* 19, 15, chiar dacă în ebraică cele două texte au legături vagi. În *Proverbe* 26, 22 TM reia textul de la *Proverbe* 18, 8 („Cuvintele clevetitorului sunt precum delicatesele; ele coboară în cămările pântecelui"), pentru că devine relevant pentru condamnarea omului care întreține o ceartă prin calomnii, strecurate la urechile celor dispuși să le asculte. În LXX textul are un alt sens, care implică deopotrivă perfidie și imoralitate: „Cuvintele *cercopilor* (κερκώπων) sunt vlăguite (μαλακοί), dar ele lovesc în cămara măruntaielor". Cuvântul *nirgan* are în ebraică sensuri destul de neclare: „clevetitor", „bârfitor", „refractar", „certăreț". Se întâlnește doar de patru ori în *Proverbe* (16, 28; 18, 8; 26, 20 și 26, 22), dar în limba greacă este tradus numai de două ori (26, 20 și 26, 22), mai întâi prin δίθυμος („duplicitar", „perfid", „viclean") și apoi prin κέρκωψ, un termen cu încărcătură mitologică, al cărui sens primar se leagă de un nume propriu. Οἱ Κέρκωπες este numele purtat în mitologia greacă de către

[42] *Henri-Irénée Marrou, 1997: 66-67.*
[43] *Hengel spune că după secolul al III-lea î.Hr. atitudinea israeliților față de civilizația elenistică nu este cu mult diferită de cea de la Roma față de graeculi. În special în ultima parte a cărții Proverbe, spune Hengel, citim avertismentele traducătorului privind adulterul cu „femeia străină", metaforă pentru bucuria vieții și plăcerea de a petrece, dar totodată și o condamnare a vieții imorale (Martin Hengel, 1974: 54).*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7
BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

doi fraţi pitici, recunoscuţi pentru înşelătoriile lor. În comedia atică veche şi mijlocie ei reprezintă tipologia pungaşului, însă scrierile respective nu ni s-au păstrat. Totuşi, într-o scolie păstrată în opera lui Grigorie de Nazianz, Pseudo-Nonnus narează un scurt rezumat al unei legende referitoare la *cercopi*, care conţinea şi anumite detalii ce puteau fi interpretate ca fiind aluzii obscene, specifice comediei antice greceşti[44]. Scrierile autorilor care înregistrează legende mitologice îi amintesc succint[45]. Într-unul dintre miturile greceşti reluate de Ovidius în *Metamorfoze* (XIV, 90-100) ni se vorbeşte despre poporul necinstit al cercopilor, transformat în maimuţe de către Jupiter, ca pedeapsă pentru nerespectarea jurămintelor făcute şi pentru înşelătoriile lor. În literatura greacă, de altă factură, numele lor devine substantiv comun, fiind folosit ca simbol etic al înşelăciunii, tâlhăriei şi ipocriziei. Din acest motiv, dicţionarele înregistrează pentru termenul respectiv sensul propriu de „om-maimuţă" şi pe cele figurate de „înşelător", „pungaş", „ticălos". În traducerea LXX se doreşte receptarea acestor sensuri negative cumulate într-un singur termen, dar celelalte modificări ale textului[46] par să trimită tot spre etica lui Platon. În câteva pasaje din *Republica* care ne prezintă lupta dintre partea raţională şi cea concupiscentă a sufletului, numită „fiara cu multe chipuri", dorinţele poartă metaforic chipuri de animale. Raţiunea dominată de patimi se transformă, potrivit lui Platon, din leu în maimuţă: „Dar desfrâul (τρυφή) şi moliciunea (μαλθακία) nu sunt criticate pentru slăbirea şi destinderea [provocate] aceluiaşi om, atunci când ar produce în el laşitatea (δειλία)? [...] Iar linguşeala şi meschinăria nu sunt criticate, când cineva ar aşeza partea raţională (θυμοειδές) în puterea fiarei nesupuse, şi, înjosind-o pentru averi şi pentru pofta nesăţioasă a acestei fiare, ar obişnui-o să devină de timpuriu, din leu, maimuţă (πίθηκον)?"[47]. Probabil traducătorul evită metafora lui Platon (πίθηκος) pentru că ea este restrictivă în privinţa sensurilor figurate, care nu mai implică seria de vicii şi nici ironia comică pe care le sugerează termenul mitologic. Ca şi în cazul lui ἀνδρόγυνος, nu ştim sigur dacă κέρκωπες este folosit cu intenţia de a ironiza παιδεραστία educaţiei elenistice, redusă la identificarea ei cu moravurile uşoare. Totuşi, avem dovezi că anticii de mai târziu îi atribuiau textului de la *Proverbe* 26, 22 şi o astfel de interpretare. Într-o biografie

[44] *Pseudo-Nonnus, Scholia mythologica 4, 9 (PG 36, 1005C-D).*
[45] *Apollodorus, Bibliotheca II, 6, 3; Diodorus Siculus, Bibliotheca Historica IV, 31, 7; Ovidius, Metamorphoses XIV, 90-100.*
[46] *Comparaţia cu „delicatesele" din ebraică este substituită de un calificativ moral (adjectivul μαλακός înseamnă „moale", „slab", „fără vlagă"), iar imaginea cuvintelor care coboară în pântece (beten) devine aici una care aminteşte mai degrabă de Homer: „Astfel a vorbit [ea], iar o durere ascuţită l-a lovit până în adâncul pântecelui" (Iliada XIX, 125).*
[47] *Platon, Respublica IX, 590b (trad. Andrei Cornea în Platon, 1986).*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureş, ISBN: 978-606-8624-03-7
BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

a lui Ioan Hrisostom, atribuită lui Palladius (362-420 d.Hr.), autorul mult mai celebrei *Historia Lausiaca*, ni se descrie la un moment dat, în termeni polemici, caracterul unui oarecare Porfirius, episcop al Antiohiei în perioada în care este plasată narațiunea. În portretul grotesc creionat episcopului, versetul din *Proverbe* este citat într-o manieră care implică înțelegerea lui în direcția criticii hetairiilor elenismului: „Potrivit înțeleptului Solomon «Cuvintele cercopilor sunt vlăguite; iar ele lovesc în cămara pântecelui». Căci el s-a dovedit nu doar străin, ci chiar dușman al înțelepciunii în privința plăcerilor trupești, asemenea vulturului în privința mirosului; într-adevăr, despre el umblă zvonul privitor la moravurile ușoare ale Sodomei. Pentru plăceri natura a stabilit legi, limite și ziduri; după cum spune mulțimea, el a sărit zidul, a depășit limita și a sfidat legea, [cât timp] a lăsat impresia că a luat conducerea și s-a alăturat petrecerilor pungașilor, conducătorilor de cvadrigă și actorilor care înfățișează vechile [obiceiuri] de rușine prin depărtarea piciorului. De asemnea, nu s-a dat înapoi de la întrecerea în lupte cu pungașii și de la contactele intime cu ei; într-adevăr, astfel de acuzații au fost consemnate și în rapoartele unor magistrați, fiindcă nu cunoaște zicala: «Ceea ce nu trebuie să faci, nici măcar în gând să nu faci!»”[48]. Este greu de spus dacă intenția traducătorului LXX a fost aceeași cu a modului în care este înțeles și folosit textul în scrieri ulterioare. Proverbele, prin natura lor, admit înțelegerea și adaptarea lor la situații variate, iar prin creativitatea de care dă dovadă, traducătorul nu face excepție de la această regulă.

În concluzie, diferențele dintre TM și LXX în privința textelor de la *Proverbe* 19, 15 și 26, 22 se datorează unei metode creative de traducere, care are în vedere modificarea intenționată a textului sursă, în vederea actualizării și adaptării lui la o cultură elenistică, ale cărei afinități cu textul biblic erau cel mai bine reprezentate de filosofia lui Platon. Opțiunile lexicale nu sunt simple coincidențe și nici interpretări contextuale ale textului original, așa cum s-a susținut, dar nici nu sunt influențate de textele lui Platon într-un mod care să permită referințe exacte. Filosofia morală a lui Platon, așa cum a fost ea receptată în elenism, constituie pentru traducător un mijloc prin care proverbele unei culturi semitice devin inteligibile într-o cultură indo-europeană. Dacă influența elenistică presupune acceptarea unor idei străine de textul original, nu este deloc exclus ca libertățile pe care și le asumă traducătorul LXX să implice și critica sau ironizarea acelor valori culturale cu care nu poate fi de acord.

[48] *Palladius, Dialogus de vita Joannis Chrysostomi XVI (PG 47, 53; tr.n.).*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Dicționare:

DBD = *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1907.

Liddell-Scott-Jones, *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1996.

Surse și traduceri:

LXX = *Septuaginta. Editio altera* (eds. A. Rahlfs; R. Hanhart), Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2006.

TM = *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (eds. K. Elliger; W. Rudolph), Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1967/1977.

Apollodorus, *Bibliotheca*, ed. J.G. Frazer, vol. I, Loeb Classical Library, W. Heinemann, London, 1921.

Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, eds. I. Bekker; L. Dindorf; Fr. Vogel, vol. I, Teubner, Leipzig, 1888-1890.

Homer, *Iliada*, ed. Th. W. Allen, vol. II, Oxford University Press, Oxford, 1920.

Ovidius, *Metamorphoses*, ed. Hugo Magnus, F.A. Perthes, Gotha, 1892.

Palladius, *Dialogus de vita Joannis Chrysostomi*, *PG* 47.

Platon, *Leges*, ed. J. Burnet, tomus V, tetralogia IX, Oxford University Press, Oxford, 1900-1902

Platon, *Respublica*, ed. J. Burnet, tomus IV, tetralogia VIII, Oxford University Press, Oxford, 1902.

Platon, *Symposium*, ed. J. Burnet, tomus II, tetralogia III, Oxford University Press, Oxford, 1901.

Platon, *Timaios*, ed. J. Burnet, tomus IV, tetralogia VIII, Oxford University Press, Oxford, 1902.

Pseudo-Nonnus, *Scholia mythologica* 4, 9, *PG* 36.

***

Bădiliță, Cristian *et alii* (coord.) (2006), *Septuaginta IV. Psalmii. Odele. Proverbele. Ecleziastul. Cântarea Cântărilor*, Colegiul Noua Europă/Polirom, București/Iași.

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

Coogan, Michael D. *et alii* (eds.) (2010), *The New Oxford Annotated Bible. New Revised Standard Version Bible with the Apocrypha*, Fully Revised Fourth Edition, Oxford University Press, Oxford.

D'Hamonville, David-Marc (2000), *La Bible D'Alexandrie XVII. Les Proverbes. Traduction du texte grec de la Septant*, Les Editions du Cerf, Paris.

Fox, Michael V. (2009), *Proverbs 10-31. A New Translation with Introduction and Commentary*, The Anchor Yale Bible, Yale University Press, New Haven/London.

Platon (1986), *Opere V. Republica*, ediție îngrijită de C. Noica și P. Creția, traducere și note de Andrei Cornea, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Platon (1993), *Opere VII. Timaios*, ediție îngrijită de P. Creția, traducere și note de Cătălin Partenie, Editura Științifică, București.

Studii moderne:

Cook, Johann (1997), *The Septuagint of Proverbs: Jewish and/or Hellenistic Proverbs?Concerning the Hellenistic colouring of LXX Proverbs*, Supplements to Vetus Testamentum, vol. LXIX, Brill, Leiden/New York/Koln.

Cook, Johann (1993), "The Septuagint as Contextual Bible Translation - Alexandria or Jerusalem as Context for Proverbs?", *Journal of Northwest Semitic Languages*, Vol. 19.

Cook, Johann (1987), „Hellenistic Influence in the Book of Proverbs (Septuagint)?", *The Bulletin of the International Organization of Septuagint and Cognate Studies*, Vol. 20.

Cox, Claude E. (ed.) (1991), *VII Congress of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies Leuven 1989*, Society of Biblical Literature Septuagint and Cognate Studies 31, Scholars Press, Atlanta.

Dell, Katharine J. (2006), *The Book of Proverbs in Social and Theological Context*, Cambridge University Press, Cambridge.

Gargiulo, Massimo (2001), *L'uso di modelli ellenistici in Proverbi I-IX*, „Rivista degli Studi Orientali", Vol. LXXIV, Fasc. 1-4, Instituti Editoriali e Poligrafici Internazionali, Pisa/Roma.

Gerleman, Gillis (1956), *Studies in the Septuagint III, Proverbs*, Lunds Universitets Arsskrift. N.F. Avd. 1. Bd 52. Nr 3, Lund.

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)

Giese, Roland L. (1992), „Strength through Wisdom and the Bee in LXX-Prov 6:8a-c", *Biblica*, Vol. 73, No. 3.

Giese, Ronald L. (1992), „Quantifying Wealth in the Septuagint of Proverbs", *Journal of Biblical Literature*, Vol. 111, No. 3.

Heim, Knut M. (2001), *Like Grapes of Gold Set in Silver*, De Gruyter, Berlin.

Hengel, Martin (1974), *Judaism and Hellenism. Studies in their Encounter in Palestine during the Early Hellenistic Period*, vol. I, English Translation by John Bowden, Fortress Press, Philadelphia

Marrou, Henri-Irénée (1997), *Istoria educației în Antichitate*, vol. I, *Lumea greacă*, traducere și introducere de Stella Petecel, Meridiane, București.

McKane, William (1970), *Proverbs: A New Approach*,first edition, The Old Testament Library,SCM Press, London.

Murphy, Roland E.; Carm (1981), O., *Wisdom Literature. Job, Proverbs, Ruth, Canticles, Ecclesiastes and Esther*, The Forms of the Old Testament Literature, vol. XIII, W.B. Eerdmans Publishing Co. Grand Rapids, Michigan.

Peters, Melvin K. H. (ed.) (2008), *XIII Congress of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies Ljubljana 2007*, Septuagint and Cognate Studies, No. 55, Society of Biblical Literature, Atlanta.

Runia, David T. (ed.) (1990), *The Studia Philonica AnnualII. Studies in Hellenistic Judaism*, Scholars Press, Atlanta.

Sandelin, Karl-Gustav (1986), *Wisdom as Nourisher. A Study of an Old Testament Theme, Its Development Within Early Judaism and Its Impact on Early Christianity*, Acta Academiae Aboensis ser. A, Humaniora 64/3, Abo Akademi, Abo.

Snell, Daniel C. (1993), *Twice-Told Proverbs and the Composition of the Book of Proverbs*, Eisenbrauns, Winona Lake.

Tov, Emanuel (1999), *The Greek and Hebrew Bible. Collected Essay on the Septuagint*, Supplements to Vetus Testamentum, vol. LXXII, Brill, Leiden/Boston/Koln.

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V3983 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:34 UTC)